

”Mieluiten hän haluaa vain olla oma itsensä”
Sukupuolirooleja tuottavat diskurssit suomalaisissa lasten
kuvakirjoissa 2010-luvulla
Laura Huttunen

Varhaiskasvatustieteen kandidaatintutkielma
Kevätlukukausi 2020
Kasvatustieteiden ja psykologian laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Huttunen, Laura. 2020. "Mieluiten hän haluaa vain olla oma itsensä": Sukupuolirooleja tuottavat diskurssit suomalaisessa lasten kuvakirjallisuudessa 2010-luvulla. Varhaiskasvatustieteen kandidaatintutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden ja psykologian laitos. 40 sivua.

Lastenkirjallisuus on merkittävä osa lasten kasvatusta ja opetusta. Se välittää lukijoilleen yhteiskunnan arvoja sekä luo ja ylläpitää ajatusrakennelmia. Tämän tutkimuksen aiheena olivat lasten kuvakirjallisuudessa tuotetut sukupuoliroolit. Tutkimuksessa tarkasteltiin sukupuolirooleja tuottavia diskursseja suomalaisista 2010-luvulla ilmestyneistä lasten kuvakirjoista.

Tämä laadullinen tutkimus liikkuu sosiaalisen konstruktivismin viitekehäksessä, jossa sosiaalista todellisuutta rakennetaan vuorovaikutuksessa kielen ja tekstien kanssa. Diskurssianalyysin keinoin aineistosta tutkittiin esiinnoitettuja puhetapoja, joilla sukupuolirooleja tuotettiin. Keskeinen havainto oli, että suomalaisessa lasten kuvakirjallisuudessa tuotetaan entistä monipuolisempia sukupuolen representaatioita. Näitä representaatioita tuottivat individualistinen diskurssi, kapinadiskurssi sekä monimuotoisuuden diskurssi. Sukupuolirooleja tuotettiin myös normien mukaisilla diskursseilla, joita olivat ulkonäködiskurssi sekä reippaan tytön diskurssi.

Tulokset vahvistavat käsityksen, jossa kirjallisuus muovautuu yhteiskunnan arvojen mukana. Myös suomalaisen lasten kuvakirjallisuuden keinoin halutaan kasvattaa lapsia ilmaisemaan itseään juuri niin kuin he itse haluavat sukupuolesta riippumatta. Perinteiset sukupuoliroolit eivät ole kuitenkaan täysin poistuneet lasten kuvakirjallisuudesta. Tulosten perusteella tulevaisuudessa on mahdollisesti odotettavissa entistä monimuotoisempia sukupuolen ja sukupuoliroolien tulkintoja.

Hakusanat: sukupuoliroolit, sukupuoli-identiteetti, lastenkirjallisuus, kuvakirjallisuus, diskurssianalyysi

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	4
2	SUKUPUOLI JA SUKUPUOLIROOLIT	6
	2.1 Sukupuoli käsitteenä	6
	2.1.1 Sukupuolisensitiivisyys.....	7
	2.1.2 Sukupuoli-identiteetti.....	8
	2.2 Sukupuoliroolit	9
3	LASTEN KUVAKIRJALLISUUS	12
	3.1 Lastenkirjallisuus kirjallisuuden lajina	12
	3.2 Lasten kuvakirjallisuus ja aikaisemmat tutkimukset	13
4	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -KYSYMYKSET	16
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	17
	5.1 Tutkimusaineiston hankinta ja aineiston kuvaus.....	17
	5.2 Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä	18
	5.3 Aineiston analyysin kulku.....	19
	5.4 Eettiset ratkaisut.....	21
6	TULOKSET	22
	6.1 Normeja haastavat diskurssit.....	22
	6.1.1 Individualistinen diskurssi	22
	6.1.2 Kapinallisuusdiskurssi	24
	6.1.3 Monimuotoisuuden diskurssi	26
	6.2 Normeja mukailevat diskurssit.....	28
	6.2.1 Ulkonäködiskurssi	28
	6.2.2 Reippaan tytön diskurssi.....	29
7	POHDINTA	30
	7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset.....	30
	7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet	32
	LÄHTEET	34
	LIITTEET	39

1 JOHDANTO

Sukupuoli ja sen ilmentyminen on ajankohtaista keskustelua nostattava aihe. Eri-tyisesti viime vuosikymmenen aikana on keskusteltu milloin sukupuolineutraaliudesta, sukupuolittuneista työnimikkeistä, unisex-veessoista ja siitä saako tyttöjä kutsua enää tytöiksi ja poikia pojiksi (esim. Yle 2016, MTV 2017). Yleistäen voidaan kuitenkin sanoa, että yhteiskunnalliset ja kulttuuriset asenteet sukupuoli-rooleja kohtaan ovat muuttumassa ja sukupuoleen liittyvät oletukset ovat murroksessa. On yhä hyväksytympää olla juuri sellainen kuin on ja toteuttaa itseään ilman sukupuolen asettamia tiukkoja rajoja. Olisi kuitenkin naivia ajatella, että vuosisatojen ajan juurtuneet käsitykset tietyistä sukupuolirooleista unohtuisivat tuosta vaan. Nämä käsitykset ovat hyvin sisäistettyjä ja asetamme ihmisiä loke-roihiin tiedostamattamme.

Tarinat ja sadut välittävät kulttuurisia käsityksiä lapsista ja aikuisista, ja käsitkset liittyvät aina myös sukupuoleen (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2020). Useissa lastenkirjallisuuden tutkimuksissa on huomattu, että satujen ja tarinoiden päähenkilöt ovat pääsääntöisesti poikia ja sukupuoliroolit stereotyyppisiä (esim. McCabe, Fairchild, Grauerholz, Percosolido & Tope 2011). Samalla tavalla kuin yhteiskunnallinen tila heijastuu lastenkirjallisuuteen, vaikuttavat lastenkirjallisuudesta kumpuavat ideologiat ja ajatukset yhteiskunnassamme sosiaalisesti, kulttuurisesti sekä historiallisesti (Hunt 2005, 1). Ei siis ole samantekevää minkälaista kirjallisuutta lapset lukevat ja mitä heille luetaan.

Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen merkitystä sukupuolten tasa-arvon edistämässä on korostettu valtioneuvoston selonteossa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010). Sen mukaan varhaiskasvatuksessa tulisi kehittää toiminta- ja opetussuunnitelmia sekä menetelmiä niin että tyttöjä ja poikia koskeva stereotyyppinen ajattelu vähenisi. Lastenkirjat ovat merkittävä osa varhaiskasvatusta ja siksi niiden sisältöä ja kuvitusta on äärimmäisen tärkeä pohtia sukupuolittuneiden käytäntöjen tuottajana (Paumo 2012, 153).

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, minkälaisia sukupuolirooleja tuotetaan suomalaisessa lasten kuvakirjallisuudessa 2010-luvulla. Tutkimustehtävää lähestytään tutkimalla sitä, minkälaisia sukupuolirooleihin liittyviä diskursseja lasten kuvakirjoissa ilmenee. Aihetta on tutkittu tyttökirjallisuuden ja oppimateriaalien näkökulmasta, mutta laajempaa selvitystä sukupuolirooleista lasten kuvakirjallisuudessa ei ole Suomessa juuri tehty. Tyttörepresentaatioiden lisäksi on yhtä tärkeää tutkia, minkälaisia sukupuolirooleja pojille tuotetaan. Tämän lisäksi on tärkeää selvittää, löytyykö lasten kuvakirjallisuudesta representaatioita myös binäärisen sukupuoli- jaottelun ulkopuolelle itsensä identifioivista henkilöistä ja millaisia ne ovat.

Tämän tutkimuksen avulla voidaan saada lisää tietoa siitä, miten sukupuolta representoidaan nykypäivän lasten kuvakirjallisuudessa. Tutkimuksen tulokset antavat arvokasta tietoa muun muassa varhaiskasvatuksen ammattilaisille, joilla tulee olla valmiudet arvioida myös varhaiskasvatuksessa käytettävän lastenkirjallisuuden mahdollisia sukupuolittuneita käytäntöjä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2018, 30) mukaan henkilöstön tulisi rohkaista lapsia tekemään valintoja ilman sukupuoleen sidottuja stereotyyppisiä rooleja ja ennako-odotuksia. Siitäkin johtuen on tarpeellista arvioida, onko käyttämämme lasten kuvakirjallisuus ristiriidassa tämän tavoitteen kanssa.

Tämä laadullinen diskurssianalyttinen tutkimus nojaa hermeneuttiseen tieteenfilosofiseen perinteeseen, jossa tutkimuksen kohteena olevia ilmiöitä pyritään ymmärtämään tulkitsemalla ja pohjaamalla tulkintoja jo aiemmin ymmärrettyyn (Tuomi & Sarajärvi 2018). Tutkimuksessa asetutaan sosiaalisen konstruktivismin viitekehykseen, jossa todellisuus rakentuu keskinäisessä vuorovaikutuksessa kielen ja muiden semioottisten merkkijärjestelmien avulla (Pietikäinen & Mäntynen 2019).

Tutkimus lähtee liikkeelle tärkeimpien käsitteiden määrittelystä. Niitä seuraavat tutkimustehtävän ja tutkimuskysymyksen esittely, jonka jälkeen kuvaan miten tutkimus on toteutettu. Tulosten raportoinnin jälkeen pohdinnassa arvioidaan tulosten merkittävyyttä, tutkimuksen luotettavuutta sekä jatkotutkimus- haasteita.

2 SUKUPUOLI JA SUKUPUOLIROOLIT

Sukupuoli on yksi tutkimukseni tärkeimmistä käsitteistä, sillä olen kiinnostunut nimenomaan sukupuolirooleista lasten kuvakirjallisuudessa. Pelkästä sukupuolen määrittelystä voisi kirjoittaa oman tutkielmansa, joten pyrin määrittelyssäni rajaamaan sen tämän tutkimuksen kannalta olennaisiin seikkoihin.

2.1 Sukupuoli käsitteenä

Sukupuoli käsitteenä ei ole yksiselitteinen. Käsite on hyvin kiistelty ja arvolatautunut (Pennanen 2016, 29). Nykyiseen tutkimukseen ja keskusteluun ovat kuitenkin vakiintuneet biologisen (*sex*) ja sosiaalisen sukupuolen (*gender*) käsitteet. Synnyessään lapsen sukupuoli määritellään biologisesti, johon vaikuttavat geneettiset, anatomiset ja hormonaaliset tekijät. Biologisuus oli sukupuolen vallitseva määritelmä aina 1970-luvulle asti, jolloin ryhdyttiin puhumaan sosiaalisesta sukupuolesta, joka sisälsi biologisten erojen lisäksi sukupuolten sosiaaliset, kulttuuriset ja psykologiset erot. (Ylitapio-Mäntylä 2012a, 20.) Käsitteily sukupuolesta ei siis rajoitu enää pelkkään biologiaan, vaan sen nähdään olevan myös sosiaalista ja kulttuurista. (Ylitapio-Mäntylä 2012a, 16).

Tämä kahtiajako on saanut kuitenkin osakseen kritiikkiä muun muassa filosofi ja feministiteoreetikko Judith Butlerilta (2006). Hänen mukaansa biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erottamisella oli tarkoitus kiistää ajatus biologiasta kohtalona. Sosiaalisen sukupuolen ajatellaan rakentuvan kulttuurissa ja kontekstissa, mutta se ei saa jättää kehoa passiiviseksi ja toimeettomaksi. Muuten sosiaalisesta sukupuolesta tulee yhtä jähmeä ja deterministinen, kuin biologisesta kohtalosta. (Butler 2006, 57.)

Sosiaalinen sukupuoli on siis jotain, joka rakentuu ja joka rakennetaan tekojen kautta ympäröivässä yhteiskunnassa. Biologisen sukupuolen sosiaaliset ja kulttuuriset rajoitteet vaikuttavat kuitenkin sosiaalisen sukupuolen rakentumiseen (Butler 2006, 25, 55–56). Biologinen sukupuoli on tuottamassa oletuksia siitä, millainen tytön tai pojan tulisi olla. Sosiaalinen sukupuoli on kuitenkin yleisesti

nähty alttiina muutokselle (Pennanen 2016, 30) ja täten sosiaalisella sukupuolella voidaan nähdä olevan enemmän liikkumavaraa, kuin biologisella. Sukupuolen käsitteen voidaan nähdä olevan myös ajattelurakenteiden ja sosiaalisten suhteiden rakentaja (Pennanen 2016, 31). Käsitys sukupuolesta ei ole staattinen vaan se muovautuu ajassa ja paikassa, muuttuvien käsitysten tahdissa. Sukupuoli on aina myös ideologiaa, sopimuksia, neuvotteluja ja uusintamista. (Rossi 2003, 12; Rossi 2012, 23.)

Sukupuolen teemaa on käsitelty suomalaisessa varhaiskasvatuksessa useaan otteeseen aina päivähoitojärjestelmän kehittämisen alkuvuosista lähtien. Silti sukupuoleen liittyviä tarkasteluja varhaiskasvatuksen kontekstissa on vielä verrattain vähän. (Alasuutari 2016, 125–126.) Varhaislapsuudessa sukupuoleen liittyvät määrittelyt, mallit ja käsitykset luodaan kotona, ystävien ja sukulaisten luona, päiväkodeissa, ja harrastuksissa (Ylitapio-Mäntylä 2012a, 15). Kasvattajan työn kehittämisen ja lapsen kasvun tukemisen vuoksi olisi äärimmäisen tärkeää, että sukupuolta käsitteleviä tutkimuksia tehtäisiin enemmän varhaiskasvatuksen kentällä.

2.1.1 Sukupuolisensitiivisyys

Sukupuolisensitiivisyys pyrkii tarkastelemaan sukupuolta mahdollisimman monipuolisesti. Sukupuolen biologisuutta ei kiistetä, mutta sukupuoleen liittyviä ilmiöitä pohditaan sen rinnalla sosiaalisten ja kulttuuristen näkökulmien kautta. (Ylitapio-Mäntylä 2017, 285; 2012, 26.) Sukupuolisensitiivisyyteen liittyy myös taito huomata ympäristöstään sukupuolittuneita käytäntöjä (Ylitapio-Mäntylä 2012, 26).

Sukupuolisensitiivisyys kuitenkin on syytä erottaa sukupuolineutraaliudesta. Sukupuolineutraali ajattelu jättää sukupuolen ja sen tuomat mahdolliset yksilölliset erot kokonaan huomiotta. Neutraali ajattelu päiväkodissa estää näkemästä lasten erilaisuutta ja vaarantaa näin tasa-arvoisen varhaiskasvatuksen toteutumisen (Ylitapio-Mäntylä 2012a, 25). Suomalaisessa varhaiskasvatuksessa suositaankin sukupuolisensitiivistä ajattelua, joten huolipuheet sukupuolen pyyhkimisestä kokonaan pois lasten elämästä ovat turhia.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (OPH 2018) velvoittaa varhaiskasvatuksen ammattilaiset tarkastelemaan omaa ja lastenkin toimintaa. Huomiota tulee kiinnittää toimintatapoihin ja kielenkäyttöön (Siippainen 2017, 211). Tästä huolimatta kuvittelemme usein toimivamme sukupuolisensitiivisemmin kuin oikeasti toimimmekaan. Ylitapio-Mäntylä (2012b, 71–72) toteaa, että kasvattajat usein ajattelevat toiminnan olevan tasa-arvoista asiaa tarkemmin pohtimatta, vaikka usein päiväkotien lapsiryhmissä ylläpidetään ja vahvistetaan stereotyyppisiä sukupuolten toimintatapoja. Esimerkkejä huomaamattomista käytänteistä ovat lasten ohjaaminen tiettyihin leikkeihin ja tietynlaisen huomion antaminen sukupuolen perusteella.

Teemme jatkuvasti hienovaraisia ja tiedostamattomiakin valintoja niin puheessamme kuin toiminnassamme, joilla kasvatamme ja ohjaamme lapsia tiettyyn sukupuoleen (ks. Vuorisalo 2013). Saatamme vahvistaa huomaamattamme tyttöjen kiltteyttä ja hiljaisuutta sekä poikien hankaluutta ja äänekkyyttä. Lapset toistavat kuulemaansa puhetta sekä näkemäänsä toimintaa seuratessaan aikuisen tai toisten lasten tekemisiä ja kuunnellessaan heidän sanomisiaan. Näin opitut toimintatavat ja asenteet jatkuvat aikuisuuteen saakka. (Ylitapio-Mäntylä 2012a, 15–16.) Pienenä opittujen sukupuolistereotyyppien on todettu vaikuttavan harrastusvalintoihin sekä myöhemmin elämässä valintoihin koulutuksessa sekä työelämässä. (Ylitapio-Mäntylä 2012a, 23). Se miten hyvin sukupuolisensitiivisyydessä on onnistuttu varhaiskasvatuksessa, on siis kauaskantoisia vaikutuksia lapsen tulevaisuudessa.

2.1.2 Sukupuoli-identiteetti

Sosiaalisen sukupuolen käsitteeseen liittyy kiinteästi ajatus sukupuoli-identiteetistä. Sukupuoli-identiteetti ei ole automaattisesti syntyvä kiinteä tila, vaan alati muovautuva käsitys itsestä tietyn sukupuolen edustajana (Connell 2002, 4). Kun lapsi syntyy maailmaan, määrittää hänen sukupuolensa heti sen, mitä häneltä odotetaan ja kuinka häntä kohdellaan. Lapsi muovaa kuvaa itsestään tietyn sukupuolen edustajana sen perusteella, miten hän näkee ympärillään oleviin miehiin ja naisiin suhtauduttavan. (Paechter 2007, 43.)

Sukupuoli on yksi keskeisimmistä identiteettitekijöistä. Siihen liittyy itsen ja toisten näkeminen sukupuolittuneina subjekti-objekteina, sekä toimijoina että katseiden, tunteiden ja halujen kohteina (Rossi 2003, 11). Sukupuoli on myös relationaalista. Se tarkoittaa, että yksilö ja yksilönä oleminen tulee näkyväksi ja toteutuu suhteissa toisiin ihmisiin. Tällöin yksilöä ei nähdä muista erillisenä eikä yksilön identiteettiä pidetä mielen sisäisenä ilmiönä vaan pikemminkin mielen diskursseina. (Alasuutari 2016, 123.) Voidaan ajatella, että ihminen on jatkuvasti vuorovaikutuksessa joko muiden ihmisten kanssa, tai oman ajattelunsa, kokemustensa, muistojensa ja toimintansa kanssa (Gergen 2009, 63). Lasta ohjataan toimimaan kulttuurin mukaisesti ja samalla luodaan ehdot ja mahdollisuudet lapsen sukupuoli-identiteetin toteutumiseksi (Alasuutari 2016, 123).

On kuitenkin otettava huomioon, että lapset ovat aktiivisia toimijoita ja he uhmaavat näitä ylhäältä annettuja sukupuolinormeja ja muodostavat omia tapojaan edustaa sukupuoltaan (Connell 2002, 78; Ylitapio-Mäntylä 2017, 280). Lapset eivät ole suinkaan pelkästään aikuisten tai kulttuurin muovattavissa, vaan rikkoivat aikuisten asettamia arjen sukupuolistavia käytäntöjä (Ylitapio-Mäntylä 2017, 280). Yhteiskunnan luomaa sukupuolijärjestystä, joka tuottaa sukupuolen mukaisia jakoja ja rooleja ei tule kuitenkaan sivuuttaa pohtiessa mitkä kaikki asiat vaikuttavat muovautuvaan sukupuoli-identiteettiimme. Ihminen on aina ympäristönsä ja geeniensä monimutkaisen vuorovaikutuksen tulos.

2.2 Sukupuoliroolit

Sukupuoliroolit ovat stereotyyppisiä käsityksiä tytöistä ja pojista, naisista ja miehistä. Jokaisessa kulttuurissa on oma yhteisön luoma ja yhteiskunnan eri toimijoiden ylläpitämä sukupuolijärjestys, joka tuottaa näitä ennakkokäsityksiä. (Ylitapio-Mäntylä 2012a, 23.) Yhteiskunnallista keskustelua sukupuoliroolien uudelleen neuvottelemisesta on käyty paljon viime aikoina. Naiseuteen ja mieheyteen liittyviä normeja ja käytäntöjä on kritisoitu. Esimerkiksi koti- ja uraäitiyttä on vertailtu keskenään ja toisaalta on pohdittu miesten asevelvollisuuden tasa-ar-

voisuutta (Rossi 2012, 23). Perinteiset käsitykset sukupuolirooleista istuvat kuitenkin tiukassa ja väitän, että nämä ovat tiedostamattomia omaksuttuja rooli-
tuksia, joita emme pysähdy sen kummemmin ajattelemaan.

Erityisesti lapsia kohdellaan edelleen hyvin sukupuolittuneesti. Biologisiin eroihin pohjautuvat oletukset saavat vanhemmat, hoitajat ja sisarukset kohtelemaan tyttöjä ja poikia erilaisesti aina heidän nimeämisestään lähtien (Paechter 2007, 44). Toisaalta erilainen kohtelu saavuttaa lapset jo ennen syntymäänsä. Poikavauvan vauvakutsuilla (*eng. babyshower*) koristeet ovat viileän vaaleansinisiä ja tyttövauvan kutsut hehkuvat lempeää roosaa. Erilaisen kohtelun myötä tytöt ja pojat erkaantuvat lopulta fyysisten erojen lisäksi asenteissa, haluissa ja käyttäytymisessä. Näitä lasten kasvaessa ilmaantuvia eroja on helppo tulkita synnynnäisiksi ja väistämättömiksi, kun todellisuudessa niihin on vaikuttettu koko lapsen elämän ajan. (Paechter 2007, 44.)

Normeista poikkeavaa käytöstä kuitenkin suvaitaan lapsilta. Poikien toisin toimiminen herättää aikuisissa tosin ihmetystä enemmän kuin tyttöjen sukupuoliroolista poikkeava toiminta. Erityisesti ihmetystä herättää poikien tyttömäisinä pidetty pukeutuminen ja leikkivalinnat. (Ylitapio-Mäntylä 2009, 114.) Tyttöjen poikamaisena pidetty pukeutuminen on sallitumpaa kuin poikien kukalliset ja vaaleanpunaiset vaatteet (Paechter 2007, 71). Aikuisten tuottama sukupuolistava ja stereotyyppinen lelujen, vaatteiden ja esineiden maailma on lasten havainnoitavissa leluessitteissä, mainoksissa ja lehdissä (Kalliala 1999, Ylitapio-Mäntylän 2017, 281 mukaan). Vaatteet, lelut ja lasten huoneen sisustus jaetaan sukupuolen mukaan niin sanottuihin tyttöjen ja poikien tavaroihin ja toimintoihin. Myös monet satukirjat ja leikit ovat profiloituneet tietyille sukupuolelle kuuluviksi. (Ylitapio-Mäntylä 2012a, 15.)

Ajatus sukupuolirooleista juontaa juurensa sex-gender-erotteluun ja poliittiseen ideaan sosiaalisen sukupuolen muutettavuudesta ja muuttuvuudesta (Rossi 2012, 26). Sukupuoliroolit tai sukupuolen representaatiot eivät vain heijasta yhteiskunnassa vallitsevia arvoja vaan ne myös muodostavat ja toistavat niitä ikään kuin rakentaen erilaisia kehyksiä todellisuuden ymmärtämiselle (Paasonen 2012, 41).

Sukupuolirooleihin läheisesti liittyvät käsitteet maskuliinisuus ja feminiinisyys kuvaavat niitä tapoja, asenteita ja ajatuksia, joita kohdistamme itseemme tietyn sukupuolen edustajana. Ne kuvaavat myös sitä, mitä on olla nainen tai mies tietyssä yhteiskunnassa. (Paechter 2007, 12, 14.) Maskuliinisuuteen ja feminiinisuuden liittyy kulttuurisia merkkejä, eleitä ja tyylejä, joita voi käyttää hyväkseen sukupuolta esittäessä (Ylitapio-Mäntylä 2012a, 24). Maskuliinisuuteen yleisesti liitettyjä piirteitä ovat esimerkiksi *vahvuus, kunnianhimoisuus, rohkeus ja itseluottamus*, kun feminiinisyttä luonnehditaan muun muassa adjektiiveilla *hoivaava, herkkä, yhteistyökykyinen ja empaattinen* (Veselenak 2014, 41; Ylitapio-Mäntylä 2012a, 25). Kun tässä tutkimuksessa käytän käsitteitä maskuliininen ja feminiininen, tarkoitan niitä stereotyyppisiä ja normien mukaisia piirteitä mitä niihin kulttuurissamme liitetään.

Sukupuoliroolit voivat olla parhaimmillaan malleja lapsille, kuinka omaa sukupuolta voi jäsentää ja mitä itseltä odotetaan tietyn sukupuolen edustajana. Niiden mahdollinen ahtaus voi kuitenkin aiheuttaa hämmennystä ja epävarmuutta kasvavassa lapsessa. Leikit, lelut ja harrastukset jakautuvat edelleen helposti "tyttöjen ja poikien jutuiksi". Näiden perusteella myös lapset asettavat vertaissuhteissaan odotuksia muiden lasten käytöksestä. Myös lastenkirjallisuudessa esiintyy erilaisia sukupuolirooleja ja siksi on tärkeää pohtia, minkälaisiin sukupuolirooleihin lasten kuluttama kirjallisuus heitä ohjaa.

3 LASTEN KUVAKIRJALLISUUS

Lastenkirjallisuus ja erityisesti lapsille suunnatut kuvakirjat ovat mielenkiinnonkohteeni tässä tutkimuksessa. Seuraavaksi määrittelen lastenkirjallisuuden käsitettä, sekä käyn läpi aikaisempia tutkimuksia sukupuolirooleista lasten kuvakirjallisuudessa.

3.1 Lastenkirjallisuus kirjallisuuden lajina

Lastenkirjallisuuden käsitteen määrittely ei ole kovin yksinkertaista. Käsitettä voisi lähestyä määrittelemällä ensin erikseen mitä on lapsi ja mitä on kirjallisuus. Lapsi määritellään nykyisessä kulttuurissamme YK:n lapsen oikeuksien mukaan alle 18-vuotiaaksi henkilöksi. Lapsuus kuitenkin rakentuu aina ajallisesti ja paikallisesti. Kirjallisuudella tarkoitetaan yleensä taas kirjoitusta, jolla on tiettyjä kirjallisia ominaisuuksia, joita on määritelty eri teoriasuuntausten pohjalta eri tavoin. (Mustola 2014, 9–10.)

Lastenkirjallisuus on kirjallisuudenlajina erityinen, sillä se viittaa ensisijaisesti kohdeyleisöönsä, eikä mihinkään tiettyyn tekstilajiin, tyyliin tai aiheeseen (Nodelman 2008, 3). On kuitenkin hankalaa selvittää, mitkä kirjat ovat oikeasti kirjoitettu lapsille. Lastenkirjallisuus sisältää usein myös tietoa, joka on teoreettisesti ymmärrettävissä vain aikuisille, kuten seksuaalisuuden, kulttuurin ja historian teemat. Lastenkirjallisuuden voidaankin nähdä olevan pintapuolisesti helpotajuista, jonka pinnan alla väijyy piilotettu aikuinen. (Nodelman 2008, 206.)

Terminä lastenkirjallisuus ohjaa ajattelua alitajuisesti siihen suuntaan, että lapsilla olisi vaikutusvaltaa siihen, mitä heille kirjoitetaan. Lapsille suunnattu kirjallisuus on kuitenkin lähes aina aikuisten lapsille kirjoittamaa ja aikuinen päättää mikä on lapselle sopivaa (Nodelman 2008, 132). Lastenkirjoilla on pitkään pyritty opettamaan lapsia moraalista, käytöstavoista ja siitä millaista on olla lapsi tässä yhteiskunnassa. Kirjojen avulla on pyritty istuttamaan lapsiin toivotuja arvoja ja normeja (Heinimaa 2001, 144). Lastenkirjojen didaktisuus on edel-

leen vahva elementti myös näennäisesti viihteelliseksi tarkoitettussa lastenkirjallisuudessa (Stevenson 2011, 180). Nykyään kirjakaupan hyllyiltä löytyy kuitenkin enenevässä määrin myös lapsille tarkoitettua kirjallisuutta, joka kapinoi tätä lastenkirjallisuuden opastamista ja suojelua vastaan. Tästä esimerkkinä ovat huumori- ja nonsense-kirjallisuus.

Lastenkirjallisuutta on pidetty pitkään vähemmän arvokkaana eikä sitä ole välttämättä tunnustettu ”oikeaksi kirjallisuudeksi” (Mustola 2014, 16). Sillä on kuitenkin yhtä paljon yhteiskunnallista painoarvoa, kuin muullakin kirjallisuudella. Kirjallisuus kertoo aina aikansa arvoista ja normeista (Watkins 2002, 30) eikä lastenkirjallisuus ole poikkeus vaan heijastaa sekin yhteiskunnan tilaa ja tapahtumia (Hunt 2005, 1–2). Sadut ja lastenkirjat ovat merkittävä osa lasten kasvatusta ja opetusta. Siksi niiden sisältöä ja kuvitusta on tärkeää pohtia myös sukupuolittuneiden käytäntöjen tuottajana. (Paumo 2012, 153.)

3.2 Lasten kuvakirjallisuus ja aikaisemmat tutkimukset

Kaikessa yksinkertaisuudessaan kuvakirjallisuus on kirjallisuutta, joka yhdistää verbaalista tekstiä ja visuaalisia kuvia (Hunt 2005, 131; Sipe 2010, 238). Kuvakirjaa on luonnehdittu myös kaunokirjalliseksi teokseksi, joka kertoo tarinaa kuvien ja tekstin avulla niin, että vähintään joka aukeamalla on yksi kuva. Skandinaavisissa maissa on suosittu kuvakirjojen jaottelua katselukirjoihin, kuvakertomuksiin, kuvakirjoihin ja kuvitettuihin lastenkirjoihin. (Heinimaa 2001, 142.)

Kuvakirjoissa kuvat ovat monisyisessä vuorovaikutuksessa sekä tekstin, että toisten kuvien kanssa, mutta kuvakirjat voivat elää myös ilman tekstiä. Lasten on oletettu olevan vähemmän riippuvaisia verbaalisesta kielestä, ja he pystyvätkin tulkitsemaan kirjan tarinaa ja nauttimaan siitä pelkkien kuvien perusteella (Gibson 2010, 102). Tästä esimerkkinä aiemmin mainitut katselukirjat, joissa ei ole tekstiä, eivätkä kuvat välttämättä muodosta loogista tarinaa.

Kuvat luovat ja ylläpitävät kulttuurisia ajatusrakennelmia sekä opettavat ja välittävät tietoa. Kuvakirjoissa kuvat toimivat usein tekstin täydentäjinä, mutta toimivat myös itsenäisesti välittäen sellaisia merkityksiä, jotka eivät käy ilmi tekstistä. (Fält 2014, 67.) Perinteinen sanonta ”kuva kertoo enemmän kuin tuhat

sanaa” viittaa myös kuvien painoarvoon suhteessa sanoihin. Usein kiinnitämme huomiomme ensin kuvaan, jonka perusteella muodostamme välittömästi mielikuvia. Vasta sen jälkeen luemme tekstin. Sipe (2011, 244) muistuttaa, että kuten muukin taide, myös kuvakirjojen kuvat sisältävät sosiokulttuurisia ja poliittisia merkityksiä.

Useat tutkimukset osoittavat, että naishahmot ovat aliedustettuina lastenkirjallisuudessa (Poarch & Monk-Turner 2004; Crisp Paynter 2011; Hamilton ym. 2006). Hamilton, Anderson, Broaddus ja Young (2006) analysoivat 200 palkittua lastenkirjaa ja havaitsivat, että merkittäviä mieshahmoja oli kirjoissa lähes kaksi kertaa enemmän kuin naishahmoja. Naishahmot olivat yleensä hoivaajia ja he oleilivat enimmäkseen sisätiloissa. Kirjojen vähäeleiset ja jäykät isät olivat vain vähän tekemisissä lastensa kanssa. Myös Crisp ja Hillerin (2011, 203) tutkimuksesta kävi ilmi, että 74 palkitusta lastenkirjasta, vuodesta 1938 vuoteen 2011, vain seitsemässätoista (23%) päähenkilönä oli nainen. Myös eläinhahmoista useimmat esitettiin miespuolisina.

Sadut ja lorut kertovat usein perinteisistä sukupuolirooleista ja ylläpitävät kuvaa avuttomista tytöistä ja urheista pojista (Ylitapio-Mäntylä 2012b, 72). Poarchin ja Monk-Turnerin (2004) tutkimuksessa lastenkirjojen mieshahmot yhdistettiin sotkuisiin pihatöihin, työpaikkaan tai moottoriajoneuvoihin, kun naiset esitettiin kodinhoitoon liitettävien esineiden kanssa. Berryn ja Wilkinsin (2017) tutkimuksessa antropomorfiset poikahahmot kuvattiin hypermaskuliinisina johtajina ja tyttöhahmot epävarmoina ja tunteellisina.

Disneyn prinsessasatuja tutkineessa tutkimuksessa taas havaittiin, että tarinoiden sukupuoliroolit ovat kyllä edelleen stereotyyppisiä, joskin roolit ovat muotoutuneet vuosien varrella yhteiskunnan muuttuneiden arvojen ja odotusten mukaisesti (England, Descartes & Collier-Meek 2011, 563). Myös Crisp Paynter (2011, 71) havaitsi tutkimuksessaan, että sukupuoliroolien esittämisessä on menty tasa-arvoisempaan ja avoimempaan suuntaan. Esimerkiksi aiemmin kotona kuvatut naiset sijoitettiin entistä enemmän työelämään ja kodin ulkopuolelle.

Varhaiskasvatusikäisille suunnattuja kuvakirjoja ei ole Suomessa tutkittu juurikaan sukupuoliroolien näkökulmasta. Tutkimusta on tehty tyttökirjallisuudesta ja oppimateriaaleista, mutta monipuolisemmin sukupuolirooleja lastenkirjallisuudessa on tarkasteltu vain joissakin opinnäytetöissä. Tämä tutkimus on kiinnostunut nimenomaan varhaiskasvatusikäisille suunnatuista kaunokirjallisista teoksista. Näiden teosten sukupuolirooleja on tärkeä tutkia, jotta tiedämme millaista kirjallisuutta haluamme tarjota lapsille myös päiväkodeissa. Jos sukupuoliroolit jäävät lastenkirjallisuudessa kapeiksi ja ahtaiksi, muodostuu lapsille herkästi uskomus, että omaa sukupuolta tulee tuottaa vain tietyllä tavalla.

4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -KYSYMYS

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisia sukupuolirooleja tuotetaan suomalaisissa 2010-luvulla julkaistuissa lasten kuvakirjoissa. Tutkimusta aiheesta on Suomessa tehty vain vähän ja usein se on keskittynyt tyttökirjallisuuteen tai oppikirjoihin. Aihetta on tärkeä tutkia lisää nimenomaan varhaiskasvatusikäisten lasten näkökulmasta. Tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita kaikille sukupuolille tuotetuista sukupuolirooleista.

Sukupuoliroolien tuottamista tutkitaan diskurssianalyttisin keinoin. Kiinnostuksen kohteena on se, millaisilla diskursseilla sukupuolirooleja tuotetaan. Tarkoitus on myös pohtia sitä, ovatko sukupuoliroolit perinteisiä, normien mukaisia vai kenties niistä poikkeavia.

Tutkimustehtävän perusteella muodostui seuraava tutkimuskysymys:

Millaisia sukupuolirooleja tuottavia diskursseja on suomalaisissa 2010-luvulla julkaistuissa lasten kuvakirjoissa?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa kuvataan, kuinka tutkimus on toteutettu, minkälainen ja millä tavoin aineisto on kerätty ja miten sitä on analysoitu. Lopuksi pohdin myös tutkimuksen eettisiä ratkaisuja.

5.1 Tutkimusaineiston hankinta ja aineiston kuvaus

Tutkimuksen aineisto koostuu viidestä suomalaisesta, 2010-luvulla ilmestyneestä lastenkuvakirjasta. Kirjojen valinnassa käytettiin apuna Lastenkirjainstituutin (lastenkirjainstituutti.fi) tilastoja myydyimmistä ja lainatuimmista kirjoista sekä Keski-kirjastojen (keskikirjastot.fi) hakukoneita. Kirjoja selattiin myös niiden lainauspaikalla Jyväskylän kaupunginkirjastossa. Koska kirjan aiheella ei ollut merkitystä, ei kirjojen haussa käytetty mitään tiettyjä hakusanoja. Teosten ei tarvinnut käsitellä sukupuolta vaan tarkoituksena oli vain tutkia millä tavalla sukupuoli ilmenee nykypäivän lastenkuvakirjoissa.

Aineistonkeruussa käytettiin laadulliselle tutkimukselle ominaista harkinnanvaraista otantaa. Harkinnanvaraisella otannalla pyritään keräämään aineisto, josta saataisiin mahdollisimman monipuolinen ja laaja vastaus tutkimuskysymykseen. Tätä otantamallia voidaan pitää laadullisen tutkimuksen vahvuutena, sillä se mahdollistaa mahdollisimman informatiivisten aineistojen hankinnan ja näin aineistosta saadaan mahdollisimman paljon irti. (Patton 2015, 264, 265.) Tähän tutkimukseen valikoitunut aineisto pyrittiin keräämään siis niin, että se olisi mahdollisimman monipuolinen luotettavan analyysin varmistamiseksi.

Kirjalistauksien ja kirjaston hyllyjen läpikäymisen sekä kirjojen kuvausten lukemisen jälkeen mielenkiintoisista teoksista valittiin ensin ne, jotka tulkittiin sopivimmiksi varhaiskasvatusikäisille lapsille sivu- ja tekstimäärän sekä kuvien roolin perusteella. Kuvien haluttiin olevan vähintään tasavertaisessa roolissa tekstiin nähden. Suurin osa aineistoon valikoituneista kirjoista onkin ennen kaikkea kuvakirjoja, joissa kuvat ovat erittäin suuressa roolissa. Tämän jälkeen har-

kinnanvaraista otantaa soveltaen ja tutkimuskysymykset mielessä pitäen, valittiin jo rajatuista teoksista sellainen kokoelma kirjoja, joissa sukupuoli oli edustettuna mahdollisimman monipuolisesti.

Jotta tutkimuskysymykseen pystyttiin vastaamaan, kriteerinä oli se, että kirjan hahmojen sukupuoli tuli käydä jollain tavalla ilmi. Yksi poikkeus kuitenkin tehtiin. Aineistoon valikoitui yksi kirja, jossa päähenkilön sukupuolta ei määritely. Tämä kirja haluttiin sisällyttää aineistoon, jotta sukupuolten moninaisuus kävisi aineistosta jollain lailla ilmi. Aineistonkeruun aikana törmäsin useampaan 2010-luvulla kirjoitettuun lastenkirjaan, jossa ihmishahmojen sukupuolta ei ollut määritely, mikä on jo itsessään mielenkiintoinen havainto.

Tutkimukseeni valikoitui lopulta viisi lastenkuvakirjaa. Valikoituneet teokset olivat ”*Prinsessa Pikkiriikki ja huutava vääryys*” (Hannele Lampela 2019, kuvitus Ninka Renttu), ”*Ikioma perheeni*” (Tittamari Marttinen 2014, kuvitus Aiju Salmi), ”*Näkymätön*” (Elina Hirvonen 2016, kuvitus Ville Tietäväinen), ”*Empo ja oikea ystävä*” (Pirkko Harainen 2014, kuvitus Ulla Virkamäki) sekä ”*Amos ja sumupuu*” (Ilja Karsikas 2017). Tarkemmat kuvaukset teoksista löytyvät liitteistä (ks. Liite 1). Kolmessa kirjassa tarinoiden hahmot olivat ihmisiä ja kahdessa eläimiä tai avaruusolioita. Kahdessa kirjassa päähenkilönä on tyttö, kahdessa poika ja yhdessä päähenkilön sukupuolta ei ole määritely. Kirjojen aiheet vaihtelevat ja niissä käsitellään muun muassa vanhemman uupumusta, kiusaamista, oman itsensä löytämistä sekä aikuisten luomia typeriä sääntöjä.

5.2 Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä

Tässä tutkimuksessa aineistoa analysoidaan diskurssianalyysin avulla. Diskurssianalyysi tutkii kielenkäyttöä ja sitä miten kielellä ohjaamme ajattelua ja toimintaa (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 225). Diskurssintutkija uskoo, että tekstit ja puhe luovat sosiaalista todellisuutta eivätkä vain heijasta jo jotain olemassa olevaa (Pynnönen 2013, 4–5). Diskurssianalyysi on kiinnostunut kielenkäytöstä sosiaalisen todellisuuden rakentajana, jona se merkityksellistää, rakentaa, uusintaa ja muuntaa sosiaalista todellisuutta, jossa elämme. Kielenkäyttö luo sosiaa-

lista todellisuutta, mutta vastavuoroisesti sosiaalinen todellisuus luo kielenkäyttöä ja vaikuttaa siihen, miten sitä käytetään. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 26; Pynnönen 2013, 5.)

Diskurssintutkimus nojautuu funktionaaliseen kielikäsitteeseen, joka korostaa kielen tilannesidonnaisuutta. Sitä käytetään sekä viestinnän että maailman kuvaamisen eli representoimisen välineenä ja sillä luodaan sosiaalisia suhteita ja identiteettejä. (Pynnönen 2013, 5.) Diskurssianalyysi pyrkii vastaamaan kysymykseen ”miten” jokin on eikä niinkään ”miksi”. Tavoitteena on tutkia, miten asioita tehdään ymmärrettäviksi kielenkäytöllä sekä tarkastella diskurssin ja todellisuuden välistä suhdetta. (Jokela, Juhila & Suoninen 2016; Pynnönen 2013, 9.) Diskurssintutkija pyrkii analysoimaan aineistosta sitä, millaisella kielenkäytöllä tätä maailmaa kuvataan, ja toisaalta millaisena se tässä hetkessä näyttäytyy. Diskursseja on löydettävissä yleensä useampia, mutta ne eivät ole keskenään tasarvoisia, vaan ne järjestyvät hierarkkisesti. Tämä järjestys ei ole kuitenkaan pysyvä, vaan on jatkuvasti liikkeessä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009.)

Representoiminen on toimintaa, jolla voidaan vaikuttaa ihmisten asemaan ja siihen liittyy vahvasti kysymyksiä vallasta – esimerkiksi mitä tehdään näkyväksi ja mitä ei (Pietikäinen & Mäntynen 2009). Diskursseilla tuotetaan symbolisia rakenteita ja valtaan liittyviä hierarkioita, joita diskurssintutkija pyrkii havaitsemaan. Representaation voiman lisäksi diskursseilla ja kielenkäytöllä on kyky rakentaa identiteettejä sekä käsityksiä itsestämme, toisistamme ja sosiaalisista suhteista (Pynnönen 2013, 9; Pietikäinen & Mäntynen 2009). Siksi on tärkeää tutkia siitä miten lasten kuvakirjoissa sukupuolten sosiaalista todellisuutta rakennetaan ja minkälaisia identiteetin rakentumisen palikoita ne lapsille tarjoavat.

5.3 Aineiston analyysin kulku

Diskurssintutkimusprosessille on ominaista edetä epäsuorasti ilman yksiselitteisiä analyysin vaiheita ja tulosten saattaminen kirjalliseen muotoon on haastava tehtävä (Pietikäinen & Mäntynen 2019). Analyysin teko ja omiin havaintoihin luottaminen voikin tuntua ajoittain turhauttavalta. Siksi käytin analyysini tukena

Pynnösen (2013, 32) kuvaamaa kolmivaiheisen prosessin mallia, jossa diskurssi-analyysin vaiheet on jaettu tekstin tasoon, tulkinnan tasoon ja kriittisyyden tasoon. Tämän tutkimuksen analyysi liikkuu tekstuaalisen ja tulkitsevan diskurssianalyysin tasoilla.

Luettuani aineistoon valikoituneet teokset huolellisesti läpi, keskityin analysoimaan pelkästään kirjojen tarinaa eli kirjoitettua tekstiä. Liikuin tekstuaalisen analyysin tasolla (ks. Pynnönen 2013, 26), jossa voidaan keskittyä tekstin kielioppiin, sanastoon ja semantiikkaan. Diskurssianalyysin tarkoituksena ei ole analysoida kaikkia havaintoja kielestä, vaan tärkeää on keskittyä tutkimuskysymyksen kannalta olennaisiin asioihin (Pietikäinen & Mäntynen 2009) ja päättää minkälaisella sanastolla kiinnostavaa aihealuetta tarkastellaan (Suoninen 2016, 232). Kiinnitin huomiota sukupuoliroolien tarkastelun kannalta olennaisiin kielenpiirteisiin – miten kirjan hahmoja kuvailtiin, kuinka aktiivisia he olivat, minkälaisia puhetapoja he itse käyttivät ja jäikö jokin hahmo täysin huomiotta. Erittelin tekstistä erilaisia puhetapoja ja pilkoin tekstiä pienempiin yksiköihin, koodaamalla niitä myös väreihin. Loin ensin ryhmiä, joissa sukupuolta kuvattiin joko normatiivisesti, normeista poikkeavasti tai neutraalisti. Tämän jälkeen hajotin ryhmät ja etsin tekstikappaleista erilaisia yhdistäviä teemoja. Diskurssianalyysille ominainen jatkuva etsiminen ja kokeilu (Pietikäinen & Mäntynen, 2009) tuovat analyysiin tiettyä epävarmuutta, mutta tutkimuskysymykseen palaaminen ja sen esittäminen aineistolle piti analyysin raiteillaan.

Seuraavaksi siirryin analyysin toiselle, tulkitsevalle tasolle, jossa tekstiä pyritään ymmärtämään ja tulkitsemaan laajemmin sen intertekstuaalisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa (ks. Pynnönen 2013, 33). Tarkastelin pilkottuja tekstiyksiköitä ja pyrin sijoittamaan niitä laajempaan yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Etsin aineistosta jälleen samankaltaisuuksia ja erilaisuuksia ja ryhdyin yhdistelemään tekstiyksiköitä uudelleen muodostaen lopulliset laajemmat diskurssit. Koko prosessin ajan kirjoitin havaintojani ylös ja pohdin niiden suhdetta aiempaan tutkimukseen. Lopulliseen tutkimukseen jää diskurssintutkijan havainnoista vain murto-osa (Pietikäinen & Mäntynen 2019), ja tämänkin analyysiprosessin aikana jouduin useaan otteeseen pohtimaan mikä on tutkimuskysymyksen kannalta relevanttia.

Alkuperäisestä tutkimussuunnitelmasta poiketen päätin rajata teosten kuvien analysoinnin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Kandidaatintutkielman rajattu laajuus ei anna mahdollisuuksia sekä tekstin että kuvien syvälliselle analysoinnille. Kuva-analyysin poisjäänti vaikuttaa osaltaan tutkimukseni luotettavuuteen. Olen pohtinut sitä tarkemmin luvussa 7.2.

5.4 Eettiset ratkaisut

Tutkimuksen aihe on herkkä ja herättää myös tutkijassa paljon henkilökohtaisia tunteita. Tämä täytyy tiedostaa tutkimusta tehdessä. Tässä diskurssianalyysissä positioin itseni tutkijana aineiston tulkitsijaksi, jolloin tutkimusaineisto näyttäytyy monenlaisten mahdollisuuksien maailmana. Tulkitsijan täytyy ottaa huomioon omat henkilökohtaiset elämäkokemuksensa ja esimerkiksi yhteiskunnallisesta asemasta johtuvat ennakkosenteet, jotka vaikuttavat aineistosta tehtyihin tulkintoihin. (Juhila 2016, 423.)

Aineiston analyysissä ja raportoinnissa pyritään objektiivisuuteen tiedostaen omat henkilökohtaiset ennakkokäsitykset ja tulkinnat. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole arvottaa tiettyjä sukupuolirooleja vaan tarkastella niitä moninaisuuden näkökulmasta ja osoittaa mikäli roolit ovat toistuvia ja stereotyyppisiä. Koska aineistona käyttämäni kirjojen kirjoittajat, kuvittajat ja kustantajat selviävät tekstistä on kiinnitettävä erityistä huomiota myös raportoinnin tyyliin, kuitenkin vääristelemättä analyysin tuloksia. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu havaintojen todenmukainen esittäminen, eikä vääristelyä tai sepittämistä hyväksytä (ks. TENK 2012).

Tekijänoikeuslain (607/2015, 14 §) mukaan julkaistuja teoksia saa käyttää ei-kaupallisessa tieteellisessä tutkimuksessa vapaasti. Tähän nojaten, käytän tutkimuksen tulosten raportoinnissa suoria lainauksia käyttämistäni teoksista. Tämä lisää myös tutkimuksen luotettavuutta.

6 TULOKSET

Seuraavaksi esittelen analyysini tulokset ja vastaan siihen millaisia sukupuolirooleja suomalaisissa lastenkuvakirjoissa tuotetaan. Sukupuolirooleja tuotettiin useiden erilaisten diskurssien kautta, joista olen tähän kappaleeseen koonnut merkittävimmät. Useimmin sukupuolirooleja tuottaneet diskurssit haastoivat perinteisiä sukupuolirooleja. Olen nimennyt ne individualistisuuden, kapinallisuuden ja monimuotoisuuden diskursseiksi. Lisäksi aineistossa esiintyi normeja mukailevia diskursseja, jotka olen nimennyt ulkonäködiskurssiksi sekä reippaan tytön diskurssiksi.

Luku on jaettu kahteen alalukuun, sen perusteella olivatko diskurssit normeja haastavia vai normeja mukailevia. Luvussa 6.1 raportoin normeja haastavia diskursseista, ja luvussa 6.2 esitän vähemmän esiintyneet, mutta kuitenkin merkittävät normeja mukailevat diskurssit. Käytän tulosten havainnollistamiseen aineistoesimerkkejä, jotta lukija voi arvioida tekemieni tulkintojen luotettavuutta.

6.1 Normeja haastavat diskurssit

6.1.1 Individualistinen diskurssi

Individualistinen diskurssi esiintyi kaikissa paitsi yhdessä aineiston teoksessa. Tässä diskurssissa sukupuoleen liittyvät roolit ja ominaisuudet haluttiin määrittellä itse. Joskus niitä kuitenkin pidettiin piilossa ja normien mukaisiin odotuksiin yritettiin sopeutua. Tämä kävi ilmi tarinassa ”Empo ja oikea ystävä”.

Aineistoesimerkki 1

Mutta Empo ei nauttinut painojen nostelusta ja kaiken maailman pullistelusta. Mieluiten hän olisi soittanut huuliharppuaan, jota hän kantoi salaa repussa. (*Empo ja oikea ystävä*)

Aineistoesimerkki 2

Empo kuului koulun jalkapallojoukkueeseen, niin kuin kaikki muutkin pojat. Empo ei ollut mikään huono pelaaja, mutta mieluummin hän olisi harrastanut jotakin muuta.

(*Empo ja oikea ystävä*)

Empo on poikaleijona, jota kuvaillaan miellyttäväksi, ystävälliseksi ja avuliaaksi. Empo laittaa muiden tarpeet omiensa edelle ja pullistelee myös lihaksiaan niin pyydettyä. Kuten aineistoesimerkistä 1 käy ilmi, soittaisi Empo kuitenkin mieluummin huuliharppuaan. Poikiin ja miehiin yhdistetty fyysinen vahvuus ja lihaksikas ruumiinrakenne kuvataan epäkiinnostavana ominaisuutena. Ilmaisua *'kaiken maailman'* käytetään usein halventavana vahvistussanana (Kielitoimiston sanakirja 2020), ja näin maskuliininen pullistelu kuvataan ennemmin naurunalaisena kuin tavoiteltavana asiana.

Pojan musikaalisuus tuotetaan salassa pidettävänä, ehkä jopa häpeällisenä asiana, jota ei haluta paljastaa muille. Empon tarinassa toistuu sanapari *'mutta mieluummin'*, jolla asetetaan poikiin liitettyjä rooliodotuksia vastaan. Tässä ja muissa tarinan tekstinkohdissa tullaan paljastaneeksi myös poikaleijonan haavoittuvuus – itseään ei haluta asettaa alttiiksi muiden pilkalle.

Aineistossa pojille osoitetut sukupuolirollit (kuten jalkapallojoukkueeseen kuuluminen) esitetään väistämättöminä kohtaloina, vaikka oikeasti poika saattaisi haluta tehdä jotain muuta. Tämä ilmenee virkkeistä, joissa ensimmäisessä lauseessa kuvataan usein maskuliinisuuteen liitettävä aktiviteetti, jonka jälkeen rinnastuskonjunktio *mutta* ja/tai sana *mieluummin* paljastavat sen mitä poikahahmo haluaisi oikeasti tehdä. Stereotyyppisesti pojille osoitettuihin harrastuksiin osallistuminen ilmenee tahdosta riippumattomana asiana, kuten aineistoesimerkki 2 osoittaa. Vaikka Empo ei ollut *'mikään huono pelaaja'* harrastaisi hän *'mieluummin'* jotain muuta. Pojan normeista poikkeavasta käytöksestä ja mielenkiinnonkohteista muodostuu kuva, jonka mukaan poikien tulee pitää salassa todellisia mielihalujaan ja pelätä yleisön reaktioita niihin.

Teoksissa ”Prinsessa Pikkiriikki ja huutava vääräys” ja ”Ikioma perheeni” individualistinen diskurssi näyttäytyi vastalauseena muiden mielipiteille.

Aineistoesimerkki 3

-- vielä vähemmän hän tykkäsi siitä, että hänen silmäripsensä muka räpsyivät. Pikkiriikki halusi olla Pikkiriikki, eikä mikään räpsyttelijä. (*Prinsessa Pikkiriikki ja Huutava vääräys*)

Aineistoesimerkki 4

Ihminen tuntee itse, millainen hän on, ja toisten pitää kunnioittaa hänen tunteitaan. (*Niki, Ikioma perheeni*)

Aineistoesimerkki 3 kuvaa tilannetta, jossa Pikkiiriikille tuntematon aikuinen on juuri kehunut hänen ulkomuotoaan ja kilttiä luonnettaan. Tarinasta käy ilmi, että nämä päätelmät perustuivat vain ulkonäköseikkoihin. Pikkiiriikki ei pidä näistä oletuksista vaan haluaa määritellä itse itsensä. Ripsien räpsymisestä ei haluta itseä määrittelevää ominaisuutta, johon myös sanapari *'mikään räpsyttelijä'* viittaa. Tämä esimerkki viittaa myös kapinallisuusdiskurssiin, jota avaan tarkemmin luvussa 6.1.2.

Teoksessa *"Ikioma perheeni"* päähenkilön Kuun kummi Niki, on syntynyt tytöksi, mutta hän on aina tuntenut itsensä pojaksi. Niki pitää tärkeimpänä sitä, *että ihminen saa olla sellainen kun hänestä tuntuu parhaalta*. Sanaa *pitää* käytetään aineistoesimerkissä 4 ilmaisemaan pakkoa, velvollisuutta ja välttämättömyyttä (Kielitoimiston sanakirja 2020), jolla viitataan yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen. Individualistisuuden diskurssissa sukupuolta ja sukupuolirooleja ei siis vain määritelty itse, vaan siihen sisältyi odotus muiden velvollisuudesta kunnioittaa yksilön valintoja ja päätöksiä.

6.1.2 Kapinallisuusdiskurssi

Teoksessa *"Prinsessa Pikkiiriikki ja huutava vääräys"* tuotettiin tyttöyttä kapinallisuusdiskurssin avulla. Olemme tottuneet lukemaan ylhäisesti ja arvolleen sopivasti käyttäytyvistä prinsessoista, jotka ovat hillittyjä ja siivoja. Prinsessa Pikkiiriikki ei oikeastaan ole oikea prinsessa vaan nelihenkisen perheen vanhin lapsi, mutta prinsessa-etuliitteen käyttäminen alleviivaa kulttuurimme tapaa puhutella pieniä tyttöjä prinsessoiksi.

Pikkiiriikki on toisaalta stereotyyppinen pikkutyttö rakastaessaan prinsesamekkoja, rimpsuhameita sekä äidin silkkihuiveja ja korkokenkiä, mutta hän myös rikkoo tätä kiltin ja viattoman tytön stereotypiaa, josta seuraavat aineistoesimerkit antavat hyvän kuvan.

Aineistoesimerkki 5

Äidin mielestä järjestys oli kuitenkin huono, sillä kaiken tavaran pitäisi olla kaapissa piilossa, jotta oven saisi kiinni ja lattialla mahtuisi kulkemaan paremmin. Pikkiiriikki ei kerassaan tippaakaan välittänyt siitä, mahtuiko äiti hänen huoneeseensa vaiko ei, mutta

siitä hän välitti, että piti kaivaa leluja esiin tuntuksella kaapin perältä. (*Prinsessa Pikki-riikki ja Huutava vääryys*)

Aineistoesimerkki 6

Jos joskus olet maistanut maksalaatikkoa, niin tiedät, että se maistuu ihan apinanpyllyltä. Ja juuri sitä apinanpyllyä äiti tiirasi kaupassa. (*Prinsessa Pikki-riikki ja Huutava vääryys*)

Esimerkissä 5 vanhemmat ovat keskustelleet Pikki-riikin kanssa huoneen siivoamisesta, mutta Piikki-riikki ei pidä siivousta järkevänä tai käytännöllisenä. Kieltoause *'ei kerrassaan tippaakaan välittänyt'* korostaa Pikki-riikin täydellistä välinpitämättömyyttä äitinsä toiveille. Tätä vahvistetaan *tippaakaan*-sanon fokuspartikkelilla *-kaan*, joka lisää kiellon intensiteettiä (VISK § 1634). Esimerkissä 6 kapinoidaan pikkutyöiltä odotettua kielenkäyttöä vastaan, vertaamalla maksalaatikkoa *apinanpyllyyn* ja kerrotaan äidin tiirailevan sitä. Tarinassa toistuivat useasti myös sanat *pieru*, *pylly* ja *kakka*, jotka ovat prinsessakirjoille epätyypillisiä sanavalintoja. Sanoilla on oletetusti myös humoristinen tarkoitus, mutta niillä luodaan myös kuvaa epätyypillisestä räväsuisestä prinsessasta.

Kapinallisuusdiskurssissa korostui voimakas uhma vanhempia ja heidän luomiaan sääntöjä kohtaan. Uhmakkuutta kuvattiin myös silloin, kun sukupuoliroolien tuottajina olivat ulkopuoliset aikuiset, jotka tässä tarinassa määrittelivät Pikki-riikin vain ulkoisen olemuksen ja sukupuolen perusteella nätiksi, ihanaksi ja kiltiksi ripsien räpsyttelijäksi.

Aineistoesimerkki 7

Kaikki, jotka jostakin jotakin tietävät TIETÄVÄT, että Pikki-riikki on paitsi kiltti, myös hyvin hyvin tuhma, ja siitä todisteeksi Pikki-riikki keksi jotakin kamalan kamalaa, joka sai kaikkien tätien ja setien suut pitkäksi aikaa kiinni Pikki-riikin kiltteydestä. Siitäpäs saivat. (*Prinsessa Pikki-riikki ja Huutava vääryys*)

Kuten aiemmin todettiin, kapinallisuusdiskurssi oli läheisesti yhteydessä individualistiseen diskurssiin. Pieni tyttö on ärsyyntynyt siitä, että hänelle tuntemattomat ihmiset olettavat hänestä asioita vain ulkoisiin seikkoihin perustuen. Tarinassa vaaleanpunaiset prinsessamekot, tuhmuus ja räväkkyys eivät ole toisiaan poissulkevia seikkoja.

6.1.3 Monimuotoisuuden diskurssi

Sukupuolirooleja tuotettiin näkyvästi myös monimuotoisuuden diskurssin kautta, jota oli havaittavissa kaikista teoksista. Monimuotoisuuden diskurssissa sukupuoliroolit olivat avoimempia tai monimuotoisempia kuin normatiiviset sukupuoliroolit. Sen lisäksi maskuliinisuuteen ja feminiinisyteen liitettyjä ominaisuuksia (ks. s.12) sekoiteltiin keskenään. Tarinoiden hahmojen sukupuolirooleista oli löydettävissä samaan aikaan sekä maskuliinisia että feminiinisiä piirteitä. Perinteisiä sukupuolirooleja oli myös järjestelty uudelleen naisten ja miesten välillä, esimerkiksi niin, että isä teki ”äidin työt” ja päinvastoin.

Monimuotoisuuden diskurssi oli vahvimmin esillä teoksessa ”Ikioma perheeni”, joka jo teemansakin mukaisesti (ks. liite 1) haluaa edistää laajempaa sukupuolten ja sukupuoliroolien määrittelyä. Kuulla on kaksi äitiä (äiti ja mama) ja he kaikki ovat omanlaisiaan.

Aineistoesimerkki 8

Isona minusta tulee kioskinmyyjä ja puuseppä. (*Kuu, Ikioma perheeni*)

Aineistoesimerkki 9

Äiti sanoo aina, ettei hän syö mitään millä on silmät ja suu. Hän syö kasviksia. Mutta mama rakastaa liharuokia. Hänen poskensa alkavat punoittaa innosta, kun hän saa eteensä pihvin. Hän tyrkyttää sitä minullekin ja maanittelee minua maistamaan edes ihan pienen palan. (*Kuu, Ikioma perheeni*)

Aineistoesimerkissä 8 Kuu, jonka sukupuoli ei käy tarinasta ilmi, haaveilee tulevaisuudesta kioskinmyyjänä ja puuseppänä. Kuu käyttää tässä konjunktiota *ja* konjunktion *tai* sijaan, alleviivaten näiden kahden vastakkaiseen sukupuoleen liitetyn ammatin yhtäaikaista olemassaoloa. Yksilön siis ajateltiin voivan olla yhtä aikaa sekä maskuliininen että feminiininen. Myös saman sukupuolen sisällä eri yksilöt saivat olla toistensa vastakohtia. Tätä kuvastaa hyvin aineistoesimerkki 9, jossa vastakkain asettuvat kasvissyönti ja rakkaus lihaan. Kasvissyönti on perinteisesti yhdistetty feminiinisyteen, kun taas lihansyönti maskuliinisuuteen.

Teoksessa ”Amos ja sumupuu” monimuotoisuuden diskurssi näyttäytyi niin, että miehet esitettiin haavoittuvaisina, empaattisina ja hoivaavina. Lisäksi miesten väliset suhteet kuvattiin hyvin läheisiksi. Tarinassa Amos asuu isänsä

kanssa kahdestaan ja eräänä aamuna Amos huomaa, että isä on kadonnut työhuoneeseen ilmestyneeseen sumupuuhan. Hän kutsuu isoisänsä apuun. Saavutuaan paikalle isoisä kertoo, että myös hän on kerran eksynyt sumupuuhan. Sumupuu symboloi tarinassa masennusta sekä uupumusta, ja miesten kokemat mielenterveysongelmat esitettiin tarinassa normaalina osana elämää.

Aineistoesimerkki 10

Minä en jaksakaan puukea edes sukkaa, isä kuiskaa, joten Amos vetää isälle sukat jalkaan.

(Amos ja sumupuu)

Isä sanallistaa itse kuinka väsynyt on. Sanaa *edes* käytetään kielteisissä yhteyksissä ilmaisemaan jonkun vähimmäisehdon toteutumattomuutta (Kielitoimiston sanakirja 2020). Mitättömän pieneltä tuntuva sukkien pukeminen tuntuu isästä mahdottomalta. Tämän kaltaisen heikkouden myöntäminen ja avun ottaminen vastaan pieneltä lapseltaan, riisuu isän perinteisestä perheen elättäjän roolista.

Monimuotoisuuden diskurssi sisälsi myös puhetta tytöistä, jotka olivat hurjia, rohkeita ja hyviä rakentamaan sekä pojista, jotka rakastivat painia ja prinsessakirjoja. Tällaista maskuliinisten ja feminiinisten piirteiden sekoittumista tapahtui läpi koko aineiston. Enimmäkseen monimuotoisuusdiskurssi oli sulautuneena tarinoiden teksteihin, mutta esimerkiksi teoksessa ”Ikioma perheeni” tätä diskurssia voimistettiin Kuun seuraavanlaisilla pedagogisilla tokaisuuilla: *Se ei ole minusta yhtään hassua, se on vain kaunista ja kivaa.*

6.2 Normeja mukailevat diskurssit

Aineistosta oli löydettävissä myös normeja mukailevia diskursseja, jotka olivat ristiriidassa normien vastaisten diskurssien kanssa ja jotka vahvistivat olemassa olevia sukupuolistereotyyppioita. Näiden ja normien vastaisten diskurssien välillä oli myös vuoropuhelua.

6.2.1 Ulkonäködiskurssi

Ulkonäködiskurssissa sukupuolirooleja tuotettiin ulkoisen olemuksen kautta ja oletettiin, että tietyt ulkoiset piirteet viestivät sukupuolesta. Esimerkiksi hiusten pituutta pidettiin merkittävänä sukupuolta representoivana tekijänä jopa kolmessa teoksessa. Hiusten pituus liittyi olennaisesti naissukupuoleen, kuten seuraavista aineistoesimerkeistä käy ilmi.

Aineistoesimerkki 11

Kapteeni haluaisi lyhyen tukan, mutta äiti sanoo, että tukka kasvaa hitaasti ja leikkaaminen voisi myöhemmin kaduttaa. (*Näkymätön*)

Aineistoesimerkki 12

Niki ei ollut tyttönäkään pitänyt mekkoja, eikä antanut hiustensa kasvaa, hän leikkasi tukan aina lyhyeksi ja halusi näyttää pojalta. (*Kuu, Ikioma perheeni*)

Aineistoesimerkissä 11 Kapteeni haaveilee lyhyestä tukasta, mutta äiti varoittaa häntä hiusten hitaasta kasvusta ja olettaa Kapteenin katuvan päätöstään myöhemmin. Myös teoksessa ”Prinsessa Pikkiriikki ja Huutava vääräys” hiusten leikkaaminen alkaa kaduttaa Pikkiriikkiä, ja samalla todetaan liioittelevaan sävyyn nimenomaan pienten tyttöjen hiusten kasvavan takaisin *HYVIN HYVIN HITAASTI*. Aineistossa oletettiin, että hiuksensa leikkaava tyttö tulee katumaan päätöstään ennemmin tai myöhemmin.

Hiusten pituuden lisäksi pukeutumista tiettyihin vaatteisiin pidettiin sukupuolta ilmentävänä asiana. Teoksessa ”Ikioma perheeni” mekkojen pitäminen ja hiusten kasvattaminen esitettiin tytöille ominaisina piirteinä, kuten aineistoesimerkistä 12 käy ilmi. Tässä lainauksessa sanan *tyttönäkään* sisältämän fokuspartikkelin käyttö viittaa siihen, että mekko on tytöille tunnusomainen vaate ja pojan

tunnistaa lyhyistä hiuksista. Muita tyttöihin ja naisiin yhdistettyjä objekteja olivat silkkihuivit, korkokengät ja käsilaukut.

6.2.2 Reippaan tytön diskurssi

Perinteisiä sukupuolirooleja tuotettiin myös reippaan tytön diskurssissa. Tytön reippaudella piiloteltiin pahaa mieltä, eikä omilla ongelmilla haluttu vaivata muita. Tämä diskurssi oli esillä teoksessa ”Näkymätön”, jossa päiväkodissa kiusattu Kapteeni yrittää muuttaa tilanteensa vetoamalla reippauteen. Hän ei myöskään halua kertoa asiasta kotona, sillä hän pelkää aiheuttavansa vanhemmilleen pahaa mieltä.

Aineistoesimerkki 13

Äiti ja isä kysyvät häneltä mikä hänellä on, mutta hän vain hymyilee ja sanoo: ”Ei mikään.” (*Näkymätön*)

Kiusatuksi tuleminen on kääntynyt häpeäksi, eikä Kapteeni uskalla kertoa vanhemmilleen mitä on meneillään. Tarinan tässä vaiheessa vanhemmat eivät utele sen enempää vaan antavat asian olla. Kiltin ja reippaan Kapteenin sanaan luotetaan ja hänen oletetaan pärjäävän. Kapteeni pitää vanhempien surua painavampana kuin omaa pahaa oloaan ja kätkee sen hymyilemällä silloinkin kun ei hymyilytä.

Vaikka sanaa *reipas* on käytetty myös kuvaamaan maskuliinisuutta, on *reipas tyttö* tunnistettu ja vakiintunut käsite kulttuurissamme. Käytämme sitä kuvaamaan hiljaisia, ahkeria ja pärjääviä tyttöjä, jotka eivät aiheuta ongelmia. Reippaan tytön diskurssi muistuttaa surullista tarinaa reippaista ja kilteistä tytöistä, jotka jäävät helposti vähälle huomiolle juurikin siitä syystä, että he näyttävät pärjäävän hyvin.

7 POHDINTA

7.1 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, minkälaisia sukupuolirooleja suomalaiset 2010-luvulla ilmestyneet lasten kuvakirjat tuottavat. Havaittiin, että sukupuolirooleja tuotettiin useilla eri diskursseilla, jotka olivat joko normien vastaisia tai normeja mukailevia. Suurimmassa roolissa olivat individualistinen diskurssi, kapinallisuusdiskurssi sekä monimuotoisuuden diskurssi. Nämä diskurssit sekä kritisoivat perinteisiä sukupuolirooleja että laajensivat niiden repertuaareja. Sukupuoliroolien tuottamisen tausta-ajatus tuntui olevan *sekä-että*, eikä *joko-tai*, jossa feminiinisten ja maskuliinisten piirteiden yhtäaikaista olemassaoloa ei pidetty ongelmana. Yksilön vapaus määritellä itse itsensä korostui aineistossa, vaikka joskus omaa itseään pitikin peitellä. Muut merkittävät diskurssit olivat ulkonäködiskurssi sekä reippaan tytön diskurssi.

Yhteenvedona voidaan todeta, että suomalaisten lasten kuvakirjojen sukupuoliroolit ovat verrattain sukupuolisensitiivisiä. Jokaisesta aineiston teoksesta löytyi sekä normeja haastavia että normien mukaisia diskursseja. Normien mukaiset diskurssit olivat kuitenkin vähemmistössä ja tarinan kokonaiskuvassa alisteisessa asemassa normeja haastavien diskurssien suhteen. Tutkimuksen johdannossa pohdin sitä, löytyykö lastenkirjallisuudesta tilavampia sukupuolirooleja myös pojille, sillä kuten Ylitapio-Mäntylä (2009, 114) on todennut, poikien normeista poikkeava käyttäytyminen herättää usein enemmän kummastusta kuin tyttöjen. Tutkimus kuitenkin osoitti, että sekä tyttöjen/naisten että poikien/miesten stereotyyppioita rikottiin. Tarinoiden hahmojen sukupuoliroolit olivat avoimempia ja monipuolisempia verrattuna aikaisempiin kansainvälisiin tutkimuksiin.

Vaikka aineistossa haluttiin selvästi viestiä sitä, että jokainen saa olla juuri sellainen kuin on, löytyi seasta kaikuja normien mukaisesta ajattelusta. Mielenkiintoiseksi esimerkiksi nousi teos ”Ikioma perheeni”, jonka nimenomaisena tarkoituksena on avartaa lasten käsitystä sukupuolesta ja sukupuolirooleista. Siitä-

kin huolimatta tarinasta löytyi kohta, jossa sukupuolensa korjanneen Nikin kuumattomuuden tunnetta syntymäsukupuoleensa kuvailtiin niin, ettei hän *tytönäkään* pitänyt mekkoja tai antanut tukkansa kasvaa, koska hän halusi näyttää pojalta. Kulttuurissamme on edelleen oletus siitä, miltä tiettyä sukupuolta edustava henkilö näyttää. On totta, että naiset ja miehet ovat keskimääräisesti ruumiinrakenteeltaan erilaisia, mutta pukeutumisen ja hiusten pituuden ei kuuluisi olla enää määrittelevä tekijä. Tämä havainto vahvistaa ajatuksen siitä, että perinteiset sukupuolirooli-dotukset istuvat tiukassa. Näennäisesti avarakatseinenkin ihminen saattaa huomaamattaan asettaa rajoja yksilön itseilmaisulle.

Pääosin tämän tutkimuksen tulokset kuitenkin erosivat aiemmista lastenkirjallisuuden sukupuolirooleista tehdyistä havainnoista. Naisia kuvattiin sotkuisissa pihatöissä ja teknistä osaamista vaativissa ammateissa toisin kuin Poarchin ja Monk-Turnerin (2004) tutkimuksessa, jossa nimenomaan miehet kuvattiin näihin aktiviteetteihin ja äidit olivat pääosin kodinhoitajia. Ihmisen kaltainen Empo-leijona oli herkkä, muiden edun itsensä edelle asettava ja hieman epävarma. Tämä havainto oli vastakohtainen Berryn ja Wilkinsin (2017) tutkimuksen kanssa, jossa poikahahmot olivat yli-itsevarmoja ja päättäväisiä. Nämä havainnot ovat tärkeitä, ja ne normalisoivat entisestään stereotyyppisistä rooli-dotuksista poikkeavaa käytöstä. Suomalaiset lasten kuvakirjat tekevät näkyväksi erilaisia tapoja toteuttaa itseään oman sukupuolensa edustajana, ja näin ne tarjoavat lapsille monipuolisempia samaistumisen kohteita.

Tutkimukseni mielenkiintoisena sivuhuomiona panin merkille, kuinka äitien rooli oli korostunut ensisijaisena huoltajana. Teoksissa, joissa perhemuotoon kuului sekä äiti että isä, oli äidin ja lapsen välisiä vuorovaikutustilanteita kuvattu huomattavasti enemmän. Vaikka äidillä oli työpaikka kodin ulkopuolella, oli päävastuu lapsista hänellä. Tämä ei ole varsinainen diskurssianalyysin tutkimustulos, mutta havainto on yhteneväinen aiempien tutkimusten kanssa, joissa on tutkittu äitien ja isien representaatiota lasten kuvakirjoissa ja todettu isien olevan aliedustettuina lasten kuvakirjoissa. Äidit pitävät huolen kasvatuksesta ja kurinpidosta, kun isät eivät juuri ole läsnä lastensa elämässä (Anderson & Hamilton 2005, 150). Perinteinen perhekäsitys on murroksessa ja olisikin mielenkiintoista

tutkia laajemmin millä tavalla se mahdollisesti vaikuttaa myös lastenkirjallisuudesta löytyviin vanhemmuuden representaatioihin.

Aiemmissä tutkimuksissa on todettu, että lastenkirjallisuuden tuottamat sukupuoliroolit ovat edelleen stereotyyppisiä, mutta muutosta parempaan on havaittavissa (England ym. 2011; Crisp Paynter 2017). Kuten Englandin ja kump-paneiden (2011) tutkimuksessa, näyttäisivät suomalaisissakin lasten kuvakirjoissa tuotetut sukupuoliroolit heijastavan yhteiskuntamme alati muovautuvia arvoja. Kansainväliseen tutkimukseen verraten, tämän tutkimuksen tulokset ovat merkittäviä ja viestivät hyvästä kehityksestä lastenkirjallisuuden sukupuolisensitiivisyyden saralla. On kuitenkin otettava huomioon, että tähän tutkimukseen valikoituneet aikaisemmat tutkimukset sijoittuvat pääosin Englantiin tai Yhdysvaltoihin, jolloin kulttuurierot näkyvät väistämättä tuloksissa. Suomea on perinteisesti pidetty sukupuolten tasa-arvon edelläkävijänä, joka varmasti heijastuu myös tämän tutkimuksen tuloksiin.

7.2 Tutkimuksen luotettavuus ja jatkotutkimushaasteet

Useat asiat vaikuttavat laadullisen tutkimuksen luotettavuuteen. Yksi niistä on kerätty aineisto. Tämän tutkimuksen aineisto on kerätty käyttäen harkinnanvaraista otantaa, sillä koin sen tutkimustehtävän kannalta hyödylliseksi. Harkinnanvaraisen otannan avulla on mahdollista hankkia mahdollisimman informatiivinen aineisto (Patton 2015, 264), ja koska tutkimuskysymykseni koski sukupuolirooleja kaikessa lasten kuvakirjallisuudessa, oli tämä otantamalli perusteltu. Tutkimuksen aineiston laajuus on kuitenkin vain pieni osa kaikesta suomalaisesta 2010-luvulla ilmestyneestä lasten kuvakirjallisuudesta. Toisaalta laajemman aineiston syvälinen analysointi olisi ollut tämän tutkimuksen ajallisten resurssien kannalta mahdotonta. On myös muistettava, ettei laadullinen tutkimus pyri koskaan selittämään mitään ilmiötä lopullisesti (Pietikäinen & Mäntynen 2019).

Tutkimusta arvioidessa pohditaan myös sitä, ovatko tutkijan tekemät tulokset luotettavia ja perusteltuja. Olen pyrkinyt lisäämään tämän tutkimuksen

luotettavuutta perustelemalla tekemiäni valintoja ja tarjoamalla aineistoesimerkkejä tulkintojeni tueksi. Tämän tutkimuksen luotettavuutta parantaa myös aineiston julkinen saatavuus. Kaikki aineiston teokset on lainattu kirjastosta, ja kehen tahansa on mahdollisuus tutustua aineiston teoksiin henkilökohtaisesti ja näin arvioida tekemiäni tulkintoja.

Kuvat ja kirjoitettu teksti ovat erottamaton osa toisiaan. Kuvien analysoinnin rajautuminen pois tutkimuksesta vaikuttaa väistämättä tutkimustulosten luotettavuuteen. Kuvat voivat joko vahvistaa tekstissä esiintyviä sukupuolirooleja tai olla niiden kanssa jopa ristiriidassa. Tällaista analyysia ei ollut kuitenkaan mahdollista näissä puitteissa tehdä, sillä aika ja kandidaatintutkielman laajuus oli rajattu. Jatkossa olisikin tärkeää tutkia tätä aihetta myös kuva-analyysin keinoin. Modernin länsimaisen yhteiskunnan on esitetty olevan näköaistikeskeinen, jossa tulkintoja tehdään ja merkityksiä muodostetaan ensisijaisesti sen perusteella mitä näemme (Rose 2016, 4). Kuvien roolia kuvakirjallisuudessa ei voida vähätellä.

Tutkimuksen aikana kävi selväksi, kuinka moniulotteisesta aiheesta on kysymys. Jatkossa sukupuolirooleja lastenkirjallisuudessa voisi tutkia vielä syvemmin rajaamalla kysymystä koskemaan vain nais-, mies- tai muunsukupuolisten representaatioita. Tähän aineistoon valikoitui yksi teos, jossa oli myös hahmoja, joiden sukupuoli ei käynyt selväksi. Tällaisten teosten lisääntyessä olisi mielenkiintoista tutkia minkälaisia sukupuolirooleja saavat hahmot, jotka eivät löydä paikkaansa perinteisestä sukupuolijaottelusta. Tämän tutkimuksen anti on kuitenkin se, että sukupuoliroolit ovat murroksessa myös suomalaisessa lasten kuvakirjallisuudessa ja kehitystä tulee seurata jatkossakin.

LÄHTEET

Aineistoteokset

- Harainen, P. 2014. Empo ja oikea ystävä. Kuvittanut Virkamäki, U. Karkkila: Mäkelä.
- Hirvonen, E. 2016. Näkymätön. Kuvittanut Tietäväinen, V. Helsinki: Lasten Keskus.
- Karsikas, I. 2017. Amos ja sumupuu. Helsinki: Etana Editions.
- Lampela, H. 2019. Prinsessa Pikkiriikki ja huutava vääritys. Kuvitus Reittu, N. Helsinki: Otava.
- Marttinen, T. 2014. Ikioma perheeni. Kuvitus Salminen, A. Kärkölä: Pieni Karhu.

Tutkimuskirjallisuus

- Alasuutari, M. 2016. Tytön ja pojan varhaiskasvatus. Teoksessa M. Husso & R. Heiskala (toim.) Sukupuolikysymys. Helsinki: Gaudeamus, 122–141.
- Anderson, D.A., Hamilton, M. 2005. Gender Role Stereotyping of Parents in Children's Picture Books: The Invisible Father. *Sex Roles* 52(3/4), 145-151.
- Berry, T. & Wilkins, J. 2017. The Gendered Portrayal of Inanimate Characters in Children's Books. *Journal of Children's Literature* 43(2), 4–15.
- Butler, J. 2006. Hankala sukupuoli. Helsinki: Gaudeamus.
- England, D. E., Descartes, L. & Collier-Meek, M. A. 2011. Gender role portrayal and the Disney Princesses. *Sex Roles: A Journal of Research* 64(7–8), 555–567.
- Connell, R. W. 2002. *Gender*. Cambridge: Polity.
- Crisp Paynter, K. 2011. *Gender Stereotypes and Representation of Female Characters in Children's Picture Books*. School of Education: Liberty University.
- Crisp, T. & Hiller, B. 2011. "Is This a Boy or a Girl?": Rethinking Sex-Role Representation in Caldecott Medal-Winning Picturebooks, 1938–2011. *Children's Literature in Education* 42(3), 196–212.
- Finlex. 2020. Tekijänoikeuslaki 8.7.1961/404. Oikeusministeriö.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=tekij%C3%A4noikeuslaki#L2P14>. Viitattu 4.5.2020.

- Fält, K. 2014. Pullistelevia lihaksia, berserkkiraivoa ja haarniskafetisismiä. Teoksessa M. Mustola (toim.) Lastenkirja. Nyt. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 67–88.
- Gergen, K. J. 2009. Relational being : Beyond self and community. Oxford ; New York: Oxford University Press.
- Hamilton, M.C., Anderson, D., Broaddus, M. & Young, K. 2006. Gender Stereotyping and Under-representation of Female Characters in 200 Popular Children's Picture Books: A Twenty-first Century Update. *Sex Roles* 55, 757–765.
- Heinimaa, E. 2001. Kuvakirjat lapsen ja aikuisen maailmassa. Teoksessa M. Suojala & M. Karjalainen (toim.) Avaa lastenkirja. Helsinki: Lasten Keskus, 142–162.
- Heino, A. 2016. Katoaako sukupuoli koulukasvatuksesta? Yhteisvessaa ei vielä haluta. Yleisradio Uutiset. <https://yle.fi/uutiset/3-8592039>. Viitattu 26.1.2020
- Hirsjärvi, S.; Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hunt, P. 2005. Introduction : The expanding world of Children's Literature Studies. Teoksessa P. Hunt (toim.) Understanding Children's Literature. London and New York: Routledge, 1–14.
- Luhtakallio, E. 2016. Visuaalinen julkisuus ja sukupuolen representaatio. Teoksessa M. Husso & R. Heiskala (toim.) Sukupuolikysymys. Helsinki: Gaudemus, 92–121.
- Jokinen, A.; Juhila, K. & Suoninen, E. 2016. Diskursiivinen maailma. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 25–50.
- Juhila, K. 2016. Tutkijan positiot. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 411–443.
- Kielitoimiston sanakirja. 2020. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/> Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 24.2.2020. Viitattu 28.4.2020
- McCabe, J.; Fairchild, E.; Grauerholz L.; Pescosolido, B.A. & Tope, D. 2011. Gender in Twentieth Century Children's Books : Patterns of Disparity in Titles and Central Characters. *Gender & Society*, 24 (2), 197–226.
- MTV Uutiset. 2017. Jari Sinkkonen: Sukupuolineutraali kasvatus on älyvapaata ajatus mutta valmiita sukupuolimuotteja ei ole - "Pojalla pitäisi olla vapaus tanssia balettia sukupuolensa sisällä". MTV Oy.

<https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/jari-sinkkonen-sukupuolineutraalikasvatus-on-alyvapaa-ajatus-mutta-valmiita-sukupuolimuotteja-ei-ole-pojalla-pitaisi-olla-vapaus-tanssia-balettia-sukupuolensa-sisalla/6666400#gs.uwdvzr>. Viitattu 26.1.2017.

- Mustola, M. 2014. Lastenkirjallisuus käsitteenä ja lajina. Teoksessa M. Mustola (toim.) Lastenkirja. Nyt. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–24.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2020. Tasa-arvoinen varhaiskasvatus: Lisää aiheesta ”Tarinoita lapsille – kenen ehdoilla?”. Naisasiainliitto Unioni Ry. <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/kieli-ja-vuorovaikutus/tarinoita-lapsille-kenen-ehdoilla/lisaa-aiheesta-tarinoita-lapsille-kenen-ehdoilla/>. Viitattu 26.1.2020.
- TENK = Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf. Viitattu 30.4.2020.
- Tuomi, J., Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. (E-kirja) Helsinki: Tammi.
- Nodelman, P. 2008. The Hidden Adult : Defining Children's Literature. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Opetushallitus. 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018: Määräykset ja ohjeet 2018:3a. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf. Viitattu 4.5.2020.
- Paechter, C. 2007. Being Boys, Being Girls : Learning masculinities and femininities. Maidenhead: Open University Press.
- Painter, C.; Martin, J.R. & Unsworth, L. 2014. Reading Visual Narratives : Image Analysis of Children’s Picture Books. Sheffield: Equino Publishing.
- Patton, M. Q. 2015. Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice (Fourth edition.). Thousand Oaks, California: SAGE.
- Paumo, M. 2012. Totuttujen toimintamallien tiedostaminen. Teoksessa O. Ylitapio-Mäntylä (toim.) Villit ja kiltit: Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus, 141–157.
- Pennanen, J. 2016. Sukupuoli olennaisesti kiisteltynä käsitteenä. Teoksessa K. Rolin, O-P. Moisio, M. Reuter & M. Tuominen (toim.) Sukupuoli ja filosofia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 29–42.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. Kurssi kohti diskurssia. (E-kirja) Tampere: Vastapaino.

- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2019. Uusi kurssi kohti diskurssia. (E-kirja) Tampere: Vastapaino.
- Poarch, R. & Monk-Turner, E. 2004. Gender Roles in Children's Literature: A Review of Non-award-winning "Easy to Read" Books. *Journal of Research in Childhood education*, 16 (1), 70–76.
- Pynnönen, A. 2013. Diskurssianalyysi: tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Rose, G. 2016. *Visual Methodologies : An Introduction to Researching with Visual Materials* (4th Edition). Thousand Oaks, California: SAGE.
- Rossi, L. 2003. *Heterotekstas : Televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sipe, L.R. 2011. The art of the Picturebook. Teoksessa S. A. Wolf, K. Coats, P. Enciso & C. A. Jenkins (toim.) *Handbook of Research on Children's and Young Adult Literature*. New York: Routledge, 238–252.
- Stevenson, D. 2011. History of Children's and Young Adult Literature. Teoksessa S. A. Wolf (toim.) *Handbook of research on children's and young adult literature*. New York: Routledge, 179–193.
- Suoninen, E. 2016. Näkökulma kohti sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi : Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 229–247.
- Veselenak, D. 2014. *The Way You Were Born is the Way You Were Born: Locating the Body in Media Accounts of Sexual Difference*. Madison: University of Wisconsin-Madison.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkko-versio, saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7. Viitattu 28.4.2020.
- Vuorisalo, M. 2013. *Lasten kentät ja pääomat: Osallistuminen ja eriarvoisuuksien rakentuminen päiväkodissa*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Ylitapio-Mäntylä, O. 2009. *Lastentarhanopettajien jaettuja muisteluja sukupuolesta ja vallasta arjen käytännöissä*. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 51. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Ylitapio-Mäntylä, O. 2012a. *Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa*. Teoksessa O. Ylitapio-Mäntylä (toim.) *Villit ja kiltit : Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–29.

- Ylitapio-Mäntylä, O. 2012b. Leikillä ja toiminnalla ei ole sukupuolta. Teoksessa O. Ylitapio-Mäntylä (toim.) *Villit ja kiltit : Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. Jyväskylä: PS-kustannus, 71–90.
- Ylitapio-Mäntylä, O. 2017. Sukupuolisensitiivinen varhaiskasvatus. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 276–286.
- Watkins, P. 2002. The Setting of Children's Literature: History and Culture. Teoksessa P. Hunt (toim.) *Understanding Children's literature*. Lontoo: Routledge, 30–38.

LIITTEET

Liite 1. Teosten kuvaukset

Prinsessa Pikkiriikki ja huutava vääräys

Tarinassa seikkailee pieni tyttö nimeltään Prinsessa Pikkiriikki. Pikkiriikin perheeseen kuuluu äiti, isä ja pikkuveli Urpo sekä koira nimeltään Makkara. Kirja kertoo lukuisista huutavista vääräyksistä, joita hölmöt aikuiset ovat lasten päänvaivaksi keksineet. Jokaisessa tarinan luvussa käsitellään yhtä huutavaa vääräryyttä ja kerrotaan miten näitä aikuisten hölmöjä sääntöjä voisi uhmata. Pikkiriikki ja Makkara yrittävät yhdessä saada aikuiset tajumaan kuinka hölmöjä heidän keksimänsä säännöt ovatkaan.

Ikioma perheeni

Tarinan päähenkilö Kuu elää sateenkaariperheessä äidin ja maman kanssa. Kuulla on myös veli Kim, joka asuu naapurissa kahden isänsä kanssa. Kuun läheisiin kuuluu myös kummi Niki, jonka kanssa Kuu puuhaa kaikenlaista hauskaa. Niki on opettanut Kuulle monia erilaisia taitoja ja hänen kanssaan Kuu voi puhua mistä tahansa, esimerkiksi sukupuolesta ja siihen liittyvistä mietityttävistä asioista. Tarina pyörii Kuun syntymäpäivän ympärillä, mutta se keskittyy tutustumaan Kuun elämän tärkeimpiin ihmisiin.

Näkymätön

Tarina kertoo Kukasta, pienestä tytöstä, joka ei halua olla kukka vaan Kapteeni. Hän johtaa Avaruustyyppijä, jotka pystyvät pelastamaan maailman pahiksilta. Avaruustyyppit ovat Kapteenin mielikuvitusystäviä. Kapteenia ei oteta päiväkodissa mukaan leikkeihin, koska hän on erilainen kuin muut. Kapteeni on kuitenkin reipas ja koittaa ratkaista tilanteen yksin. Lopulta avaruustyyppit puuttuvat tilanteeseen ja Kapteeni saa päiväkodissa leikkikavereita.

Empo ja oikea ystävä

Empo ja oikea ystävä on tarina pojasta, joka laittaa muiden edun omansa edelle. Empo tekisi usein mieluummin jotain muuta, kuin mitä häneltä odotetaan, mutta hän haluaa olla mieliksi muille, eikä uskalla näyttää täysin rehellisesti todellista luontoaan. Eräänä päivänä seudulle saapuu uusi eläin, josta Empo huomaa saavansa uuden ystävän, jonka kanssa hän voi olla täysin oma itsensä.

Amos ja sumupuu

Tarinassa Amos asuu isänsä kanssa kahdestaan. Eräänä aamuna isä on kadonnut, eikä Amos löydä häntä mistään. Isän työhuoneeseen on ilmestynyt sumupuu, jonne isä on kiivennyt. Amos kutsuu isoisan apuun, jotta isä saataisiin sumupuusta takaisin alas. Lopulta Amos ja isoisa löytävät isän, ja saavat hänet alas, mutta isän täytyy levätä pitkään, ennen kuin viimeisetkin sumupuun haituvat ovat haihtuneet kotoa. Yhdessä kolmikko kuitenkin selviää tämän ajan yli ja lopulta isä taas hymyilee ja jaksaa leikkiä Amoksen kanssa.